

Jáchymovský tolar

Joachimstaler

Jáchymovský tolar

Ekonomický symbol kraje

- Jáchymovský tolar **patří k nejvýznamnějším mincím evropských dějin** a představuje důležitý mezník ve vývoji moderních měnových systémů. Vznikl na počátku 16. století v hornickém městě Jáchymov v Krušných horách (německy Joachimsthal), které se rychle rozvíjelo díky **objevu mimořádně bohatých nalezišť stříbra kolem roku 1516**. Těžbu a hospodářský rozvoj oblasti organizoval **šlechtický rod Šliků**, který vlastnil rozsáhlé horní pozemky v okolí města. Právě Šlikové si uvědomili, že většího zisku dosáhnou ražbou vlastních mincí než pouhým prodejem vytěženého stříbra, které se do té doby vyváželo například do Norimberku.
- Významnou roli při rozvoji těžby sehrál hrabě **Štěpán Šlik**, který roku **1518 vydal první horní řád** upravující pravidla těžby v oblasti. Rozmach hornictví byl mimořádně rychlý – již o několik let později se v okolí Jáchymova **těžilo v 613 dolech a štolách**. Samotná ražba mincí byla zahájena pravděpodobně již roku **1519**, ještě před oficiálním povolením. To **udělal český zemský sněm 9. ledna 1520**, kdy Šlikům dovolil razit velké stříbrné mince označované jako „větší groše v hodnotě rýnských zlatých, jejich polovin a čtvrtin“. Mince byly raženy **v jáchymovské královské mincovně** a pravděpodobně také ve sklepeních šlikovského hrádku jihozápadně od města. Od roku 1526 se ražba patrně rozšířila i do další mincovny **v Horním Slavkově**. Celkem bylo vyraženo přibližně **1,3 milionu jáchymovských tolarů**, než byla jejich výroba roku **1528** na příkaz císaře Ferdinanda I. zastavena.
- Vzorem pro jáchymovský tolar byla starší saská stříbrná mince ražená v letech 1492-1525 ve městech Zwickau a Schneeberg, známá jako **Klappmützentaler**. Jáchymovský tolar jí odpovídal jak svou hmotností, tak vysokou ryzostí. Mince vážila přibližně **29,23 gramu** a obsahovala asi **27,41 gramu čistého stříbra**, což z ní činilo velmi kvalitní a důvěryhodné platidlo. Na líci se obvykle nacházela **postava svatého Jáchyma**, patrona města, zatímco na rubu byl vyobrazen **český dvouocasý lev spolu se jménem panovníka** či mincovny a letopočtem ražby. První jáchymovské tolary nesly letopočty **1520, 1525, 1526, 1527 a 1528**. Vedle běžných tolarů byly výjimečně raženy i jejich díly a násobky, například **čtvrt- a půltolar**, a roku 1520 dokonce také **dvou-, tří- a čtyřtolary**.
- Název mince byl odvozen od německého označení **Joachimsthaler**, tedy „**mince z Jáchymova**“. Slovo vzniklo spojením jména svatého Jáchyma a staroněmeckého slova **Thal** (dnes Tal), které znamená **údolí**. Postupně se název zkrátil na **thaler** nebo **taler** a v různých jazycích se vyvinuly další varianty, například český tolar, nizozemský **daalder**, skandinávský **daler** či islandský **dalur**. V některých jazycích se používal také tvar **tallero** nebo **taler**. Z tohoto označení se nakonec vyvinulo i anglické slovo **dollar**, takže jáchymovský tolar je považován za jazykového i historického předchůdce amerického dolaru.

- Díky své stálé hmotnosti, vysokému obsahu stříbra a jednotným parametrům byl tolar snadno přijímán i mimo české země. Velmi rychle se rozšířil po celé Svaté říši římské a stal se vzorem pro řadu dalších velkých stříbrných mincí. Mezi nejznámější patřily například **říšský tolar**, **nizozemský rijksdaalder** nebo **španělský real de a ocho**, známý jako „piece of eight“. Tyto mince hrály v 16.-18. století významnou roli ve světovém obchodě a svou důležitostí se často vyrovnaly i zlatým mincím.
- Postupně se vytvořil **rozsáhlý tolarový měnový systém**, který existoval více než 350 let a zahrnoval mnoho různých mincí, jejich dílů i násobků. Jedním z nejznámějších se stal například **tolar Marie Terezie**, nazývaný také **levantský tolar**, který byl dlouhou dobu používán v mezinárodním obchodě v oblasti Středního východu a Afriky.
- K rozšíření tolaru významně přispěl také mezinárodní obchod, například obchod s kávou. Mince se používala nejen v Evropě, ale také v oblastech Osmanské říše, v arabských zemích a v Africe. V 17. a 18. století se velmi rozšířily také nizozemské mince se znakem lva nazývané **leeuwendaler** („lví tolar“). Tyto mince se dostaly i do severoamerické kolonie Nové Nizozemsko, dnešního New Yorku, a později také do britských kolonií v Americe.
- V angličtině se název těchto mincí postupně ustálil jako dollar (původně například „**lion dollar**“). Roku **1785** byl tento název přijat jako oficiální označení měny Spojených států amerických. V koloniální Americe se slovem dollar označovala také velmi rozšířená španělská stříbrná mince v hodnotě osmi realů, známá jako „osmička“.
- Jáchymovský tolar tak významně ovlivnil nejen evropské mincovnictví, ale i vývoj světového peněžního systému. Z malé hornické oblasti v Krušných horách vzešla mince, jejíž název se postupně rozšířil do mnoha jazyků a přežil staletí až do současnosti v podobě jedné z nejvýznamnějších světových měn – dolaru. Zajímavostí je, že ještě v německých originálech dobrodružných románů Karla Maye se americký dolar označuje slovem „Taler“, což připomíná historický původ tohoto názvu.

- **Avers** (přední strana) tolaru zpodobuje reliéfní postavu patrona města svatého Jáchyma s holí v pravici a se Šlikovským erbovním štítem po levé straně. Po obvodu mince (v takzvaném opisu) je latinský nápis kapitálou se zkratkami slov, po doplnění zní: AR(gento) : DOM(inorum) : SLI(ckorum) : STE(phanij) : E(t) : 7 : FRA(trum) : COM(itum) : D(e) : BA(ssano), česky: Mince pánů Šliků, Štěpána a bratří, hrabat z Bassana. Nápis svatý Jáchym byl u několika ražeb ze 20. let 16. století nahrazen iniciálami SI, letopočet ražby chybí u tolarů z let 1519-1524.
- **Revers** (zadní strana) tolaru zpodobuje státní znak, je to český dvojocasý královský lev bez koruny, jdoucí doprava (heraldicky, tj. z pohledu mince, nikoliv pozorovatele), v opisu má nápis kapitálou: LVDOVICVS : PRIM(us) : D(ei) : GRACIA REX BOE(miae), česky: Ludvík první z Boží milosti král Český. Jméno a tituly panovníka se samozřejmě po nástupu Habsburků měnily.

dvoutolar 1520, mincovna Jáchymov
– O. Gebhart

tolar 1526

Štěpán Šlik a bratři, bez letopočtu,
mincovna Jáchymov –
Weizelmann

tolar 1520

¼ tolar 1519-1526

třítolar 1520, mincovna Jáchymov –
Š. Gemisch

1/2tolar 1522-27, mincovna
Jáchymov – Š. Gemisch

Štěpán Šlik a bratři, bez letopočtu,
mincovna Jáchymov – Weizelmann

Jáchymovský tolar 1526

Štěpán Šlik a bratři, 1/2 tolar 1526,
mincovna Jáchymov – Sturz

Muzeum Královská mincovna

Jáchymov

- V raném a vrcholném středověku se mince vyráběly manuálně, většinou v královských nebo knížecích mincovnách. Proces začínal tavením stříbra nebo jiného kovu, který se následně litím nebo válcováním přetvářel na plechy nebo dráty. Z těch se odsekávaly nebo stříhaly přibližně kulaté kovové kotouče – tzv. **střížky**.
- Výroba středověkých mincí zahrnovala několik klíčových fází:
 - **Příprava kovu** – Nejprve bylo nutné získat kov odpovídající čistoty. Stříbro, které bylo nejčastěji používaným mincovním kovem středověku, se tavilo v tyglících a často se mísilo s mědí pro dosažení požadované ryzosti. Typická ryzost středověkých mincí se pohybovala mezi 900 a 950 tisícinami, tedy 90-95% obsahem čistého stříbra. V pozdním středověku se obsah stříbra často snižoval jako důsledek "mincovního regálu" - práva panovníka stanovit hodnotu mince.
 - **Příprava střížků** – Roztavený kov se odléval do ingotů nebo plátů, které se následně kovaly do tenkých plátů. Tyto pláty se buď stříhaly nůžkami na kov, nebo se z nich vysekávaly kulaté plíšky pomocí průbojníku. V pozdějších obdobích se používaly speciální nůžky s kulatými čepelemi. Pro vytvoření přesnějších střížků se ve 13. a 14. století začal používat prubířský kámen pro kontrolu ryzosti a váhy.
 - **Úprava hmotnosti** – Každý střížek byl individuálně vážen na minciřských vahách. Příliš těžké byly ořezávány, příliš lehké vyraženy k přetavení. Vznikaly tak mince s nepravidelným okrajem, což později vedlo k praktikám „ořezávání“ mincí, kdy lidé odstříhávali okraje mincí a shromažďovali drahý kov.
 - **Čištění a bělení** – Před samotnou ražbou se střížky čistily a často „bělily“ v roztoku vinného octa a soli, který odstraňoval povrchové oxidy mědi a zvýrazňoval stříbrný povrch. Tento proces nazývaný „bílení“ zajišťoval, že mince vypadaly stříbřitě, i když obsahovaly významný podíl mědi.
- Samotná ražba probíhala pomocí dvou razidel a kladiva. **Dolní razidlo** (tzv. podložka) bylo zasazeno do pevného podstavce, **horní razidlo** držel mincmistr nebo jeho pomocník v ruce. Střížek se vložil mezi razidla a prudkým úderem kladiva došlo k přenesení motivu na kov.
- Středověká mincovna byla hlučným a rušným místem. Zpravidla v ní pracovalo několik typů specialistů:
 - **hutník** (fundator) – odpovědný za tavení a přípravu kovu,
 - **pregéř** (monetarius) – specialista na samotnou ražbu,
 - **řezač želez** (ferrarius) – vytvářel razidla,
 - **vardajn** – dohlížel na kvalitu a ryzost mincí.

- Obzvláště důležitou postavou byl **mincmistr**, který celý provoz řídil a zodpovídal za kvalitu mincí. V českých zemích, zejména v Jáchymově a Kutné Hoře, byl mincmistr vysoce postaveným královským úředníkem.
- Výsledkem byly jedinečné kusy – často s drobnými odchylkami, deformacemi nebo vyosenými nápisy. Tyto rozdíly dnes pomáhají numismatikům určovat jednotlivé emise, mincovny nebo dokonce ruce konkrétního mincmistra. Každá středověká mince je tak do jisté míry uměleckým originálem se svými specifickými charakteristikami.
- Každé **razidlo** bylo ručně vyráběno rytcem, často s velkou uměleckou invencí. Používaly se motivy panovníka, svatých, heraldiky nebo náboženské symboly. Razidla nevydržela mnoho úderů – jejich životnost byla omezená, a proto se často nahrazovala novými verzemi, což vysvětluje časté varianty typů.
- Výroba středověkých razidel byla technologicky náročným procesem:
 - **Materiál** – Razidla se vyráběla z kvalitní oceli, která musela být dostatečně tvrdá, aby odolala mnoha úderům, ale ne příliš křehká, aby nepraskla. Nejlepší razidla vydržela 10 000 až 20 000 úderů, ale průměrná životnost byla mnohem nižší, často jen několik tisíc úderů.
 - **Ryteccká práce** – Rytec nejprve vytvořil návrh na papíře nebo vosku, poté pomocí rydel a dlát vyryl obraz do oceli. Pracoval v negativu - vše, co mělo být na minci vypuklé, musel vyryt jako prohlubeň. Pro složitější motivy se používaly pomocné nástroje zvané "puncy" - malé ocelové tyčinky s předem vytvarovanými detaily (písmena, hvězdy, kříže), které se vtlačily do razidla.
 - **Tepelné zpracování** – Hotové razidlo se kalilo v oleji nebo vodě, aby získalo potřebnou tvrdost. Tento proces byl velmi choulostivý – příliš měkké razidlo se rychle opotřebovalo, příliš tvrdé mohlo prasknout už při prvních úderech.